

VI 44

Jag har skrivit - 1776 den engelska upplysningens grundläggare

Liksom Locke är den engelska upplysningens grundläggare är Hume dess avslutare. Liksom vi hos Locke finna anslagna grundtonerna till ~~upplysningens filosofi i allmänhet till alla de udda~~ ^{enon upplysningens filosofi} ideer som senare utvecklade sig, så finna vi dem i Humes system förenade till ett mäktigt avslutande ackord. Man har haft olika åsikter om huruvida Locke eller Humme skall betraktas som Englands största filosof. Lockes inflytande har onekligen varit ~~större~~ ^{mer omfattande} än Humes. Det sträckte sig genom hela upplysningens tidevarv och medelbart därutöver. Men Humes inflytande varar än i dag. Den engelska utgivaren av Humes samlade skrifter, professor Green, som för ~~icke länge sedan~~ förde den hegelianska filosofins talan vid universitetet i Oxford, gjorde väl ett försök att genom ~~sin~~ ^{ett nytt försök} sin kritik avliva samme författare vars skrifter han utgav, men försöket ~~har~~ ^{har} utföll inte lyckligt. ~~Medan Greens egen filosofi~~ ^{den filosofiska} bleknar dag för dag, bibehåller sig Hume lika frisk som alltid. Innan jag övergår till en framställning av ~~hans~~ ^{Humes} läror, skall jag min vana likmätigt ge en kort framställning av hans liv. En filosofers liv ~~spelar ju inte samma roll~~ är ju inte av samma betydelse för hans tänkande, som en skalds liv är för hans diktning. Men det kan i alla händelser vara ^{sig} gott att påminna oss att filosoferna inte äro några abstraktioner utan människor, också de, och vad nu särskilt Hume beträffar så var han ganska mycket en människa. Han föddes 1711 på ~~en lantgård i södra Skottland~~. i Edinburgh--inte på landtgården Ninewells, såsom Höffding oriktigt uppger. Hans ~~förelärd~~ ^{färd} ar voro visserligen bosatta på egde visserligen nämnda lantgård, men befunno sig i Edinburg vid sonens födelse. De tillhörde, bägge, gamla goda skottska familjer; fadern dog medan David ännu var helt liten men modern levde länge och ~~utövade stort infl~~ ^{egnade sig} med omsorg

45
åt sina barns uppfostran. I skolan och ~~vid~~ senare vid universitetet
i Edinburgh tyckes den unge Hume ha inhemtat ganska litet. Hans uni-
versitetsstudier tyckas ha varit ~~av~~ ^{voro av} mycken kort varaktighet, och han
tog aldrig någon ~~lär~~ grad sin kadidatexamen. Detta är av ett visst
intresse. Englands stora filosofer ha i allmänhet rönt ringa infly-
tande av sina universitetsstudier-- ~~en~~ ^{studerat} somliga av dem, såsom Herbert
Spencer, ha aldrig ens ~~avlagt studentexamen eller vunnit inträde vid~~
något universitet. Spencer påstår i sin självbeografi att universi-
tetsstudierna verka hämmande på den självständiga tankeverksamheten.
Jag hoppas han har orätt. Men det måste medges att det är svårt att
spåra universitetens inflytande på den engelska filosofi som varit
banbrytande i ^{tankeverksamheten} filosofins historia, varemot det filosofiska tänkesät-
tet hos den större allmänheten rönt ett stort, och ingalunda alltid
helsosamt, intryck av den ~~akademiska filoso~~ de akademiska ^{doktrinerna} ~~lä~~ ^{lä} ~~erna,~~
som i allmänhet utmärkt sig genom ringa självständighet. Den engel-
ska universitetets och skottska universitetsfilosofin har ^{under} ~~till när-~~
^{senast decennier} ~~varande~~ tid varit i huvudsak icke inhemska, utan hegelianska. Men jag
skall återgå till Hume. Han berättar i sin självbiografi att han
vid en mycket tidig ålder greps av en lidelsefull kärlek till lit-
terära sysselsättningar och en stark ambition att uträtta någonting
som författare. Denna ^{vetgirighet} ~~kärlek~~ och denna ambition blevo de förherrsande
drivkrafterna i hela hans liv. Det gjordes försök att länka honom in
på andra banor. Hans familj önskade att ^{han} ~~han~~ skulle studera juridik, ^{för sin vrbildning}
och han gjorde även en svag början i denna riktning. Men det blev
vid denna början, ehuru juridiken kunnat skänka honom det materiella
välstånd som han nu var i avsaknad av. Det tog ytterligare sex år in-
nan Hume gjorde ett förnyat försök att slå sig på en praktisk bana-

denna gång affärsmannens. Men med samma resultat; efter några månaders provotid vände han även denna bana ryggen. Och dock hade han även här utan tvivel kunnat gå ~~långt~~ långt, om han hållit ut, ty han var en praktiskt anlagd man, som i sitt senare liv ingalunda visade under sitt senare liv ingalunda gav stöd för det ofta upprepade påståendet att geniet icke förstår sig på affärer. Men hans starkaste böjelser togo åter ut sin rätt. Och vid tjugutre års ålder befann han sig åter i den ställningen att han inte kunde förtjena ens sitt dagliga bröd. Men han beslöt att inskränka sina behov till de minsta möjliga för att kunna egna sitt liv åt det han mest älskade. Han begav sig till Frankrike för att i lantlig tillbakadragenhet sätta till pappers de ideer som sysselsatt honom under dessa år. Han skrev här sitt första arbete Treatise of Human Nature, "avhandling över den mänskliga naturen." Han säger själv om detta arbete att han hade planlagt detsamma redan innan han uppnått tjugufem års ålder. tjuguetta års ålder och han hade ~~skrivit~~ skrivit det innan han var tjugufem år gammal. Här upprepar sig samma fenomen som hos Berkeley: det epokgörande tankearbetet föll inom ungdomstiden. Arbetet utkom i tre delar, under loppet av åren 1739 och 1740. Den första delen handlar om vetandet, den andra om känslorna, och den tredje om moralen. Grunddraget som utmärker dessa detta arbete är angivet på titelbladet, där det kallas "ett försök att använda erfarenhetens metod inom det andliga området." Hume kunde inte klaga över motgång vid arbetets förläggande: han fick i författarehonorar 1250 mark för de två första delarna som utkommo först. Men det mottagande arbetet rönt hos publiken motsvarade inte hans förväntade förhoppningar. Han skrev själv därom på sin ålderdom, att aldrig ännu något

som prövotid

- där består ju också liksom hos andra den som begär lust i något särskilt arbete

skriver det

glädde han ingenting annat skrivit hade

honom gettes för tredje delen som utkom först

gulds.

47

litterärt försök hade rönt ett olyckligare öde än hans Treatise on
 hu. an nature. Det kom dödfött från tryckpressen, och rönt inte ens
 den utmärkelsen att det förmådde fanatikerna att knorra. Men detta
 var nu inte alldeles överensstämmande med det sanna förhållandet. Ar-
 betet lemnades inte ouppmärksamhet, alldeles ouppmärksammat och
 erhöll t.o.m. på visst håll ett rätt fördelaktigt bedömande. Men det
 måste medges att den ambition som är en så viktig beståndsdel sporre
 till literär verksamhet hos de flesta som egna sig däråt, var hos
 Hume uppdriven till en höjd som gjorde den svår att tillfredsställas.
 Hume åstundade inte alienast den bestående framgång som i allmänhet
 förr eller senare kommer sådana arbeten till del som verkligen för-
 tjena den, utan han var angelägen om att vinna ögonblicklig framgång
 ^ ögonblickligt erkännande och rykte hos den stora publiken, med andra
 ord, han var en ~~fåfång~~ ^{inte på förfång} natur. Och detta var sannolikt anledning
 till att han nu inlät sig på ett slag av skriftställereri som var mera
 egnat ~~att~~ än hans Treatise on human nature att skänka honom den
 popularitet han åstundade. Han författade en hel mängd smärre essayer
 i vilka han dels populariserade något filosofiskt ^{tanke} ~~spörsmål~~ som han
 tidigare ^{behandlat} ~~behandlat~~, dels upptog historiska och nationalekonomiska
~~spörsmål. politiska spörsmål. Han skrev Här ingick inte allenast ett~~
~~philosofiskt essay om det mänskliga vetandet, som innehålla föga~~
~~utöver det vad han tidigare framlat, utan även uppsatser över styrel-~~
~~sens uppkomst, och styrelsena principer. De filosofiska essayerna~~
~~så~~ såsom frågan om styrelsens uppkomst och styrelsens principer. I
 de fyra band vari han senare samlade sina essays ingå hans ^{an In} ~~Inquiry~~
 concerning human understanding, Undersökning av det mänskliga veten-
 vetandet, som utkom 1748, icke såsom Höffding uppger, 1749; vidare

Essay

48a In=

Inquiry concerning the principles of mor^a som utkom 1751, Political
discourses som utkom 1752, ~~De~~ ~~nationalökonomiens~~ ~~vagga~~ ~~Natu-~~

ral History of religion, som utkom 1755, inte 1757 som Höfding ~~an~~
uppger. Först efter hans död utga utkom Dialogues cocerning natural
religion, ~~en~~ som han väl hade författat mer än 25 år före sin död
men försiktigtvis unadnhällit offentligheten för att inte väcka en
storm bland de ortodoxa. Av ~~dessa olika~~ ~~essayer~~ I de fyra banden ~~en~~
essays ingå utan tvivel avhandlingar av stor betydelse. Hans Politi-
cal Discourses ha kallats nationalekonomins vagga; de utkommo före
Adam Slmiths ~~ändå~~ epokgörande Wealth of Nations. Humes avhandling
om den naturliga religionen har av Tylor betecknats som urkällan till
den moderna religionsvetenskapen--och det är vackert så. Men i av-
seende å Humes ~~beha~~ ~~de~~ ~~essa~~ avhandlingar som behandla filosofiska
frågor dem Hume tidigare diskuterat i sitt ungdomsverk, Treatise,
kan det knappast sägas att Hume ~~de~~ innehålla någonting nytt av vä-
sentligare betydelse. I ~~stil~~ sin stil uppvisa de betydande företrä-
den, men innehållet till innehållet äro de icke förbättringar. Hume
försummade tilfället att med den mognade mannens ~~blick~~ ~~skärskåda~~ sin
ungdomsbok omdöme ansa och fullända och förfullkomna ~~de~~ det härliga
träd som vuxit upp ur ~~unglingens~~ ~~tankejorden~~ ~~ungdomliga~~ ~~tankens~~
jordmån. Han hade kunnat ~~låta~~ ~~dess~~ nu kunnat låta dess frukter mog-
na; ~~me~~ i stället för att göra det skar han på endast alltför många
ställen bort ~~dem~~ ~~tillika~~ med grenarna på vilka de växte. Han gjorde
uteslutningar och förkortningar, han dämpade framställningen. Resulta-
tet var ett träd med jämn och vacker krona, men det var icke ~~detta~~
kunskapens träd ~~med~~ ~~rötterdjupa~~ ~~rötter~~ som kunnat slå ut i nya och
betydande ~~sannigar~~. Hume deasavuerade själv en del av sina ungdoms-

49

~~tan~~kar. Han hänvisade till sina essays som ~~Den teologiska kritiken~~.
 Teologerna hade omsider fått sina ögon öppna och börj verkligen bör-
 jat knorra, och för att icke förolämpas av dem förklarades han att
 han endast ville vidkännas den framställning av sin filosofiska lära
 som han givit i sina essays. Det var sålunda genom sin Inquiry och
 inte genom sitt ~~fr~~ sin Treatise, genom ~~sitt~~ sin senare framställning
 av kunskapsproblemet och inte genom sin tidigare framställning där-
 av som han närmast kom att utöva inflytande på ~~tänkandet~~, det filo-
 sofiska tänkandet. Ungdomsarbetet hade han själf trängt tillbaka i
 glömska och det var ~~efter~~ först eftervärlden som gav ynglingen upp-
 rättelse på mannens bekostnad. Hume vann emellertid genom sitt till-
 vägaende ~~det~~ som han högst strävade efter--framgång. Han blev berömd
 och hans ekonomi förbättrades därhän att han 1851 kunde hyra sig en ~~egen~~
 våning i Edinburgh, där han ~~bedde tillsammans med sin syster~~. Vid
 fyrtio års ålder hade han sålunda blivit i tillfälle att reda sig
 ett hem. Han skriver därom i ett brev till en vän:-- Genom ~~sparsam-~~
~~het har jag~~ Jag har nu fått eget hushåll, och lagt mig till familj
 bestående av ett överhuvud, jag själf, och två underordnade medlem-
 mar, en tjenstjungfru och en katt. ~~Så~~ Senare har även min syster
~~förenat sig med mig~~. Tack vare min sparsamhet har jag omkring mig
 mig renlighet, värme, ljus, tillräckligt att leva på, och förnö-
 jelse. Vad behöves mera. Oberoende? Det har jag i allra högsta grad.
 Ära? ~~Även där~~ Inte heller därpå lider jag brist. En hustru? En sådan
 hör ingalunda till livets oundgängliga behov. Böcker? De h ö r a
 till de oundgängliga behoven, men av dem har jag ~~större antal~~ än jag
 kan använda. Kortligen: jag kan inte tänka på något nöje som jag inte
 skulle ega i högre eller lägre grad: och utan att göra mig någon fi-

Wid

sluta till förenat

mera

filosofisk ansträngning är det lätt för mig att leva nöjd och tillfreds-
 ställd." Och han tillägger: "Då det inte ges någon lycka utan sys-
 selsättning, har jag börjat ett arbete som kommer att sysselsätta mig
 under många år, och som skänker mig mycken tillfredsställelse. Det är
 en framställning av Storbrittaniens historia." Hume hade alltså
 slagit sig på att bli historieskrivare. Även härtill hade han drivits
 av ~~den ärei~~ åtminstone delvis av den äreslystnad som spelat en så
 stor roll i hans liv. Han skriver i ett brev till en vän: "Som ni
 vet, finns det ingen ^{hedersplats} ~~äropost~~ på den engelska parnassen som i ~~samma~~
~~om vilken som med så~~ på så goda grunder kan sägas stå ledig som fal-
 let är med historiens". Hume fick också ~~särskilt~~ ypperligt tillfälle
 att bedriva sina historiska forskningar genom att kallas till biblio-
 tekarie vid Advocates library i Edinburgh. Kallelsen skedde inte
 utan stort motstånd från de rättrognas sida, ty han var ändå den store
 heretikern. Några år tidigare hade hans vänner sökt skaffa honom en
 lärostol i ^{statik} ~~moral~~ filosofi vid universitetet i Edinburgh, men det var
 ju klart att en så självständig tänkare ~~so~~ och en sådan ateist som
 Hume inte hade dugt till ^{filosofi} professor. Under några år var Hume nu syss-
 selsatt med författandet av sitt historiska arbete, som utkom del
 efter del, och som ~~netto~~ väckte betydande uppseende. ~~är~~ och ytterli-
 gare ökade den popularitet som han vunnit genom sina essays. Som
 Även som historieskrivare intar Hume en märkesplats. Även ~~här~~ såsom
 sådan var han en föregångsman. Han var den första som sökte göra hi-
 storien till någonting annat än en krigshistoria. Han ~~ten~~ tog hänsyn
 till sociala förhållanden, seder, konst och literatur. Han var kultur-
 historiens grundläggare. Icke ens Voltaire kan göra honom denna
 plats stridig, ty Humes historiska arbete hade börjat utkomma två år

57

sin avhandlig

förrän Voltaire publicerade sitt berömda ~~arbete~~ över sederna--
 Essai sur les moeurs.-- År 1763 antog Hume anbudet att bliva sekre-
 terare åt Lord Hertford, som ~~begav sig~~ som engelsk ambassadör till
 Frankrike efter Pariserfreden. Och nu randades för Hume en tid som
 skänkte honom den mest utsökta tillfredsställelse. I Frankrike åt-
 njöt han betydligt större rykte än i ^{sitt} hans eget hemland eller i ~~li~~
 London. Flere av hans arbeten voro översatta till franskan. Han hade
 stått i brevvexling med Montesquieu och Helvetius, och ~~de franska sa-~~

En
 högt
 ställd
 dam
 som
 för
 besök
 för
 hon
 vil
 sig
 den
 st
 namn

longernas intelligenta en av de ledande damerna i societeten hade
 ställt sig i förbindelse med honom. Han blev ett av Parisersalonger-
 nas lejon. Aristokratinnor gav fester till hans ära. ~~De~~ Salongernas
 damer voro icke tillfredsställda om inte "den store David" var närva-
 rande vid deras mottagningar, och på operan såg man hans breda och
 något vardagliga ansikte mellan omgivet av två unga skönheter. Då
 han efter tre års vistelse i Paris återvände till ~~Skottland~~ England
 tog han med sig Rousseau, för att sålunda förskaffa denne både från
 Schweiz och Frankrike utvisade man en säker tillflyktsort. Hans ädel-
 modiga beteende gentemot Rousseau belönades emellertid av denne med
 otack och sjuklig misstänksamhet. Det kom till brytning mellan de
 två store männen, och Rousseau flydde tillbaka till Frankrike där
 stormen ~~under~~ mot honom haft tid att lägga sig. Hume var nu för någon
 tid understatssekreterare för Skottland och som sådana bosatt i Lon-
 don, men återvände ~~16~~ 1769 till Edinburgh där han tillbrakte återsto-
 den av sitt liv. Han var förtjust över att vara tillbaka igen. En-
 gelsmännen hatade han kallade dem barbarer och kräk, och yttrar i sina
 brev sin förtjusning över att se galenskapens och last snabba till-
 växt i England, ^{han:} som ^{tydligt} komme att påskynda den slutliga katastrofen. Vad

53

som han särskilt förebrår engelsmännen är att de sakna allt sinne
(da de ha gifvit vetande har sig en rätt på mig) för om de äro mest dölige
för vetande och litteratur, och att de hysa grova fördomar
mot skottar, och en häpnadsväckande ringaktning för geniet-- varvid
övervitt bevisade

han väl i ^{trolov inta glömmen} främsta rummet tänker på sitt eget geni. Men nu är Hume
hemma igen och är besluten att leva ett glatt liv med sina vänner.

Han skriver i ett av sina brev att han ämnar egna återstodebn av
sitt liv åt kokkonsten, och utbreder sig vitt och brett om sina man-
dater på detta område och om andra "Alla mina vänner," skriver han,"

uppmuntra mig i dessa ^{min bulvariska ärelsten bejelse} strävanden denna min ärelystnad; och förmäna
att den betydligt ökar min ära." att den länder mig till största
berömmelse

heder." Men när några är förlupit börjar allvarsam ohelsa infinna
sig och han känner att slutet är nära. Han upprättar sitt testamente
och skriver sin självbiografi, vars avslutande ord till livet är den

enklaste och vackraste farväl till livet som litteraturen har att
uppvisa. Han skriver:" Jag förutser nu att upplösningen stundar. Jag

har icke lidit mycket mycken smärta och, vad som är märkvärdigare,
trots avtagandet av mina krafter, har jag inte för ett ögonblick
förlorat mitt goda lynne. Ja om man ber mig nämna den period av mitt

liv som jag helst skulle leva om igen, så vore jag frestad att säga
att det är just denna sista tid av mitt liv. Jag eger samma hän-

givenhet för studier och samma glättighet i sällskap som förut; jag
anser dessutom att en människa som dör vid sextifem års ålder en-
förlorar endast några år av kroppslig svaghet; och ehuru jag ser flere

symptom av min litterära berömmelse bryta ut till sist med stigande
tilltagande glans, så vet jag ju att jag i ingen händelse hade lång
tid kvar att ~~fröja~~ njuta därav. Jag skall sluta med några ord om

min karaktär. Jag är, eller rättare sagt jag var (ty detta är det nu

5953

det lämpligaste uttrycksättet) jag var en man av milt ^{d. sinnedisposition} lynne, som beherrskade mitt lynne, som hade ett öppet, sällskapligt och glättigt lynne, som var förmögen av tillgivenhet, men föga böjd för fiendskap, och som hade mycket måttliga passioner. Till och med min kärlek till litterär ryktbarhet, som var min herrskande böjelse, gjodr gjorde mi förbittrade ^{inij aldrig} alldrig mitt lynne, trots ^{na} mia många felslagna förhoppningar. Mitt sällskap försmåddes varken av de unga och bekymmerslösa eller av de flitiga och literärt anlagda. Mina vänner ha haft ingen förebräelse att göra mot min karaktär och mitt handlingssätt; fanatiker hade väl gärna uppfunnit och utspritt smädelser mot mig, men de ha inte kunnat finna någon som burit sannolikhetens stämpel. Jag kan inte förneka att det ligger en viss fåfänga i detta begravningstal över mig själv, men jag hoppas att den icke är oberättigad." Man hör ofta påstås att endast religionen kan skänka människan tröst i dödsminuten, och man ~~va~~ har pekats på omvändelser, verkliga eller föregivna, som skett på dödsbädden. Här ha vi en fritänkare av renaste vatten, som utan tro på Gud och själens odödlighet talar om ~~döden sitt snart förestäen~~ gör upp sitt testamente med livet med samma glättighet och sinnesro som han ^{or} erfart då han befann sig mitt upp i ^{dess} livets fröjder. Hume dog 1776

Jag skall först ~~börja~~ vid min framställning av Humes filosofi börja med hans kunskapslära. Liksom Berkeley står även Hume i sin kunskapslära på den fasta grund som ~~k~~ lagts av Locke--på erfarenhetens psykologiska grund. Även Hume anser, liksom Berkeley, att den av Locke gjorda åtskillnaden mellan inre och yttre erfarenhet-- sensation och reflexion-- icke bör förstås sålunda att dessa områden av vår erfarenhet vore i grund och botten olika områden av densamma. I stäl-

6854

let för Lockes åtskillnad mellan ~~in~~ yttre och inre erfarenhet sätter
 Hume~~n~~ en annan, nämligen åtskillnaden mellan ^{föreställningar} ursprungliga och ~~de~~
 härledda föreställningar. De ursprungliga föreställningarna kallar
 han impressions, impressioner, det som vi nu kalla sinnestörnummelser
 eller sensationer, och de härledda föreställningarna kallar han ideas
 ideer, vad vi kalla fria föreställningar, föreställningar som äro
 fria för så vitt som de icke äro bundna vid något sinnestryck ^{utan äro minskade föreställningar} ~~ir-~~
~~ritam~~ Impressionerna eller sinnestörnummelserna äro enkla och ursprung-
liga föreställningar, och ideerna äro endast avbilder av impressio-
 ner, kopior kopior. Vi kunna alltså inte ha någon ide som inte hade
 sin urbild i en impression. Men härvid är att märka en omständighet
 av vikt. Om i vårt medvetande varje ide vore en trogen kopia av en
 impression, så vore ju alla ideer sanna. De kunde vara mer eller min-
 dre bleka avbilder av impressionerna men de skulle dock så troget ö-
 verensstämma med dessa sina avbilder att någonting sådant som vi
~~lära~~ kalla falsk eller oriktig föreställning inte kunde komma i
 fråga. Huru kunna vi då förklara förekomsten av falska ideer? Det är
 en fråga som Hume naturligtvis uppställer för sig och söker med ef-
tertryck besvara. Ideerna skilja sig från impressionerna, sina ur-
bilder därigenom att de i allmänhet sakna impressionernas friskhet,
 livlighet och styrka. Den livligaste ide är dock mindre intensiv än
 även en svag förnummelse. Impressionerna förvandlas till ideer genom
 erinringen, minnet, vars verksamhet består just i att reproducera de
 ursprungliga föreställningarnas, impressionernas, innehåll, men vid
 denna reproduktion förlora impressionerna mer eller mindre av
 sin naturliga friskhet. Härigenom uppkommer dock ännu icke falska
 ideer. Härigenom uppkommer endast en kvantitativ skillnad mellan ide

✓

✓

utan äro minskade föreställningar
er
er
er

er
er
er

den som ad v

64 53

och impression. Falska ideer uppkomma genom falsk eller oriktig er-
inring, varmed förstås en sådan erinringsverksamhet genom vil
enom en ide hänföres till en impression, som inte i verkligheten är
dess urbild, eller omvänt, som hänför en ide till en impression var-
av den inte i verkligheten är en avbild, eller omvänt en impression
hänföres till en ide vars samma urbild är en annan impression. Falska
föreställningar, villfarelser, uppkomma sålunda icke därigenom att
 i själen skulle inkomma något som icke hade sin grund i impressioner
 -- allt som finnes i vårt medvetande härstammar ytterst från den ytt-
 fe erfarenheten, sinnenas vittnesbörd förnimmelser; utan all villfa-
 relse består däri att vi antingen hänföra ideer till främmande impres-
 sioner eller impressioner till främmande ideer, och det blir Humes
 uppgift att visa uppvisa de verkliga impressioner som ligga till
 grund för de oriktiga ideer som han företar sig att bekämpa. -- Denna
 förvexling av ideer och impressioner, som ligger till grund för
 lägger grunden till alla villfarelser beror inte på minnet utan på
 fantasin, som visserligen kan arbeta endast med de ur minnet reprodu-
 cerade föreställningselementen, men som på mångfaldigt sätt kan
 sammansätta dessa element. Just i denna vår förmåga att sammansätta,
 att skilja, att omställa de genom minnet reproducerade föreställ-
 ningarna ligger roten till villfarelsen. Men man må inte tro att Hume
 med denna fantasins kombinerade verksamhet förstår en fri, av inga
 lagar bunden verksamhet. Han anser tvärtom att fantasins verksamhet,
 liksom över huvud all reproduktionsverksamhet, följer bestämda lagar
 och förklarar det vara kunskapslärans främsta uppgift att under-
 söka och upptäcka dessa lagar, denna reproduktionens mekanism. Han
 ansluter sig sålunda h.o.h. till den riktning som inslagits av den

GA 36

Engelska associationspsykologin, och blev själv denna psykologis mest betydande anhängare och befrämjare. Han tror sig ha upptäckt fyra grunflagar till vilka alla associationsprocesser kunna återföras: 1) likhetens, 2) kontrastens, 3) samhörighetens i rum och tid och 4) det kausala sammanhangets lag. D.v.s. den väg som minnet och fantasin tager, då den utgår från en given föreställning, är riktad antingen på föreställningar som äro likartade med denna föreställning (såsom då vi vid åsynen av en person kommer att tänka på en annan person som liknar den åskådade personen) eller är riktad på föreställningar som kontrastera mot den givna föreställningen (såsom då vi från åsynen av fattigdom kommer att tänka på rikedom) eller betingas genom element som erfarits i tid- eller rum- eller tidssammanhang med den givna föreställningen (såsom då vi vid åsynen av en person kommer att tänka på en annan person som vi vid ett tidigare tillfälle sett tillsammans med den förra, eller då vi vid anhörandet av en för oss bekant vers äro beredda att anticipera det följande de följande orden som vi tidigare hört följa på de förra i tiden) eller den väg som minnet eller fantasin tafer leder från orsak till verkan eller från verkan till orsak (såsom då vi vid åsynen av ett slag som tillfogas någon kommer att tänka på den sveda som ålaget åstadkommer, eller då vi vid anhörandet av ett skrik kommer att tänka på den eller den ena eller andra företeelsen som kan vara orsak till skriket. Uppställandet av dessa associationslagar har varit av stor betydelse för för den empiriska psykologins vidare utveckling. Man har visserligen inte bibehållit Humes klassifikation oförändrad Man har dels tillagt nya associationslagar, dels, och framför allt har man reducerat antalet av dessa lagar till två eller t.o.m. till

Uppställandet av dessa

Uppställandet av dessa

Uppställandet av dessa

riktad

armade

sjuktöm - holla

hums

eller vid takt för eller holla i takt på skriket

och han (4)

svag led

4

58
Vad nu närmast angår de två första associationslagarna, likhetens och kontrastens, (så anser Hume att dessa inte vålla någon svårighet.) Han tror sig kunna antaga att insikten i likheten mellan två föreställningar ^{innehåll} eller i kontrasten mellan två föreställningars innehåll är omedelbart given i och med detsamma som dessa två föreställningar, som likna varandra, eller som kontrastera mot varandra, gemensamt uppträda i vårt medvetande. Han antar, såsom också Locke hade gjort, att insikten om deras likhet eller kontrast inte förutsätter någon vidare själverksamhet än just den faktiska förekomsten av de likartade eller kontrasterande föreställningarna. Så snart de uppträda i vårt medvetande tillsammans erkänna vi dem omedelbart som likartade eller såsom kontrasterande. Han är, liksom engelska psykologer över huvudtaget varit, så övertygad om riktigheten av denna sin uppfattning, att han alls inte berör en fråga som framkastats av Leibniz och senare av Kant, den frågan nämligen om jämförelsen mellan tvenne föreställningar dock icke ^{aktiva} erfordrar ännu ett tredje element vid sidan av de två föreställningarna som jämföras. Han tror sig kunna försäkra att två föreställningar äro precis så likartade eller precis så olikartade som de i det vanliga medvetandet förefalla att vara. Följden härav är då den att alla de omdömen som ha till föremål dessa likhets- eller kontrastförhållanden mellan företeelser äro riktiga och vissa. Deras innehåll är givet med själva föremålet för omdömet. Dessa omdömens predikat är antingen omedelbart givet med subjektet eller kan medelbart finnas med genom en slutledning med tillhjälp av ett förmedlande begrepp. Den process tänkandet härvid utför är helt enkelt en analys av sitt eget innehåll. Alla dessa omdömen som konstatera likhet eller kontrast äro analytiska omdömen, och de analytisks omdömena

59

äro av otvivelaktig visshet. A är lika med A är ett analytiskt omdöme;
 det utsäger ett enkelt likhetsförhållande. Vem skulle kunna betvivla
 dess riktighet. *Den som hade orki* Och på samma sätt förhåller det sig enligt Hume med
 matematikens satser. De äro också analytiska omdömen och de äro där-
 för också otvivelaktigt riktiga. Att två gånger två är fyra är enl.
 Hume ett analytiskt omdöme och därför otvivelaktigt riktigt, precis
 som satsen A är lika med A. Ett analytiskt omdöme är ett omdöme vari
predikatet är ett kännetecken som redan är upptaget i subjektbegrep-
pets innehåll, det är ett omdöme vars giltighet sålunda kan inses ur
 själva de begrepp som bilda dess subjekt och predikat. *av a=b, 2+2=4* Ett omdöme
 åter kallas syntetiskt om predikatet icke är ett kännetecken som är
 upptaget i subjektbegreppets innehåll, ett omdöme vars giltighet icke
 kan inses ur själva de begrepp som bilda dess subjekt och predi-
 kat. Omdömet Gud är fullkomlig, t.ex. är ett analytiskt omdöme om
 den som fäller omdömet redan under begreppet Gud tänker sig någonting
 fullkomligt. Himlen är molnbetäckt är ett syntetiskt omdöme, för så
 vitt som begreppet ~~moln~~ molnbetäckt ju inte ingår i begreppet
 himmel (himmeln är inte alltid molnbetäckt). Som sagt ansåg Hume att
 de matematiska satserna äro analytiska omdömen. Kant ansåg dem vara
 syntetiska. Denna uppfattning spelar en stor konstruktiv roll i Kants
 filosofi. *en utredning roll, ty det anses numera av de bästa tänkbara*
 Däremot spelar Humes uppfattning av de matematiska sat-
 serna som analytiska satser endast en negativ roll i Humes filosofi,
 för så vitt som ~~han~~ intet tvivel kan råda om att analytiska satser
 äro sanna, och Humes uppgift *(Att A är en sats som måste vara sann)* just var att förklara villfarelserna
 i människornas omdömen. -- Emellertid anser Hume att människorna
 också kunna missbruka likhetens associationslag. Då människan mitt
 under föreställningarnas vexlingar iakttagit en likhet mellan dem,

+
 att
 om
 till
 d. are
 and

60

ontyder hon lätteligen detta denna likhet till en metafysisk identitet. Hon uppfattar nätt det föreställningsinnehåll som förblir sig likt under föreställningarnas vexlingar såsom en substans, vartill det som ~~vexlar~~ ^{vexlar} förhåller sig som ~~medel~~ tillstånd, verksamhetsyttringar. Sålunda gestaltar sig i detta sammanhang Humes undersökning av identitetsbegreppet till en högst skarpsinnig kritik av substansbegreppet. Det är klart att Hume kunde tillbakavisa den metafysiska giltigheten av detta begrepp som en överträdelse av gränserna för vårt analytiska medvetande. Substantialiteten är varken medelbart eller omelbart eller medelbart given i våra varseblivningars innehåll. Alla impressioner, eller sinnesförmåelser, visa oss endast egenskaper, tillstånd eller verksamhetsyttringar, och tar man bort dessa så blir, såsom ~~red~~ redan Berkeley visat, ingenting alls kvar. Bland alla våra impresioner ges det ingen som skulle innehålla substantialiteten. Vi ha alls ingen förmåelse av en substans. Substantialiteten är alltid någonting som vi tänka oss fogat till en konstant komplex av egenskaper. Då frågar sig Hume: huru ha vi alls kommit till substansbegreppet? Varifrån ha vi hemtat en ide om substansen, då vi inte har någon ^{impression} förmåelse av en substans? Hans teori att varje ide är en ide av någon impresion ålägger honom förpliktelsen att uppvisa den impresion varav substantialiteten är en kopia. Tydligen kan det inte vara någon enkel ursprunglig impresion som utgör den kopiaurbild varav substansbegreppet är en kopia, då någon sådan impresion inte finnes. Men då föreställningsverksamheten upprepade gånger kombinerar samma impressioner, uppstår i fantasin intrycket av en konstant likmässighet i fantasins egen verksamhet, och av denna impresion, denna förmåelse av likmässighet i fantasins egen verksamhet

Locke hade supporten och basen för den föreställningen som uppstod i Berkeley
Stanley
at Berkeley
Hume

allt

61
het är substansbegreppet en avbild. Hume betjenar sig av det karak-
täristiska exemplet av en flod för att visa hurusom vi tala om en
substans där litet närmare ^{efter} betänkande genast ^{måste} övertygar oss om att det
inte kan vara fråga om någon metafysisk identitet. Det som verkligen
utgör själva floden, d.v.s. det i flodbädden framströmmande vattnet,
är i varje ögonblick någonting annat än det var i det närmast före-
gående ögonblicket. Men då vi alltså ha för oss denna flodbädd med sitt
framströmmande vatten, bilda vi oss föreställningen om ett med sig
själv identiskt ting som vi kalla flod. Den impression som ligger
till grund för substansbegreppet är impressionen av en konstant före-
ställningskombination. Vi ha inte impressioner av några ting, några
substanser. Vi ha endast impressioner av egenskaper och verksamhets-
yttringar. Men då vi alltjämt se dessa egenskaper sammangyttrade ge
vi denna komplex ett gemensamt namn och inbilla oss att det finna en
substans som uppbar dessa egenskaper. Det mänskliga tänkandet nöjer
sig inte med att låta substansiden vara vad den verkligen är, d.v.s.
en kopia av den impression som vi ega av en konstant föreställnings-
komplex, utan det mänskliga tänkandet antar att substansiden är kopian
av en impression av en metafysisk identitet mellan de förknippade
föreställningarna. Vi betrakta sålunda substansiden som en kopia av
en impression varav den i n t e är en kopia, och sålundabli den
en falsk id'e. Vi finna i vårt medvetande ett antal konstanta före-
ställningskomplexer, men antagandet att dessa föreställningskomple-
xer skulle motsvara någon med sig själv identisk, bestående substans,
är alldeles oberättigat. Vi äro v a n a att finna vissa föreställ-
ningar, s.k. egenskaper, förknippade med varandra. Vi antaga därför,
alldeles godtyckligt, att de vore egenskaper hos en och samma identi-

ska substans. Det finns alltså inga substanser i den mening vi fatta detta ord. Substansiden är en falsk idé emedan den icke är en kopia av ~~den~~ en sådan impression som vi tro den vara en kopia av. Och detta gäller inte endast om materiella substanser utan även om andliga substanser. Berkeley hade bestritt tillvaron av materiella substanser. Han hade lärt att vad vi kalla en (~~materiell~~) substans endast är en komplex av föreställningar hos oss. Men hade han hade antagit tillvaron av andliga substanser som ha dessa föreställningar. Hume förkar tillvaron av både materiella och andliga substanser. Lika litet som vi ha någon erfarenhet av kroppsliga substanser lika litet ha vi någon erfarenhet om någon andlig substans. Det som vi kalla vårt "jag" är endast idén om en konstant föreställningskomplex. Själén är endast summan av alla inre tillstånd, själen är en komplex av föreställningar. Och vad som föranleder oss att antaga personlighetens identitet är endast den ofta återkommande förknippningen av föreställningar. Själén berövas sålunda sin substantialitet, och kan följaktligen inte göra anspråk på någon odödlighet. --- Den tredje associationslagen förknippar föreställningarna enligt deras samtidiga förekomst i rummet eller enligt deras successiva förekomst i tiden. Att lära känna dessa relationer i rum och tid är för oss lika lätt som att ~~inse~~ ^{inse} föreställningarnas likhet eller olikhet. Rum och tid äro enligt Humes åsikt endast ordningsförhållanden, enligt vilka föreställningarna anordna sig till varandra, och vi kunna därför inte lätt hemfalla åt villfarelser när vi tillämpa den ifrågakarande tredje associationslagen. Om vi fasthålla att två föreställningar följa på varandra hos oss, så är detta just den ordningsföljd vari de äro anordnade. Om vi se två kroppar bredvid varandra i rummet så

63

är detta också verkligen den ordning vari våra föreställningar fogat sig. Om rum- och tidsförhållandet ges det alltså ett vetande som är fullkomligt riktigt och adekvat. Det är riktigt emedan det innebär endast ett konstaterande av fakta, nämligen att ett visst åskådningsinnehåll förekommer ordnat i vissa rumförhållanden, och att vissa föreställningar äro samtidiga eller också följa på varandra antingen omedelbart eller med vissa mellanrum i tiden. Vi ha sålunda här att göra endast med konstaterandet av fakta, och så länge tänkandet inskränker sig därtill kan det naturligtvis inte fara vilse. Häre vi-sar sig Hume som en avjord empirist. I detta konstaterande av fakta erkänner han en fullkomligt självständig och i sig alldeles sann region av det mänskliga vetandet. Och han söker sålunda betrygga den rent empiriska forskningen mot den missaktning varmed den rationalistiska skolan inom filosofin betraktat den. --Men då han uppdrar gränserna för detta empiriska, över varje tvivel höjda vetande, gör han dessa gränser mycket trängre än hans empiriska föregångare det gjort. Han utesluter från området av det faktiska vetandet alla de tydningar som människan vanligtvis, oviilkorligt och omärkligt inlägger i erfarenhetens rena fakta. ^(Men) Människan går vanligen i sitt tänkande utöver området för den rena erfarenheten, framför allt därigenom att hon uppfattar det sammanhang hon erfarit såsom ett nödvändigt sammanhang. När vi varsebliva kroppar vid varandras sida i rummet, söka vi begripa detta förhållande såsom ett nödvändigt förhållande. Då vi se två tilldragelser följa på varandra i tiden, ha vi en omotståndlig benägenhet att betrakta den ena som orsak till den andra. Alla dessa över den rena erfarenheten gående tydningar av densamma ha sin grund i den fjärde associationslagen, kausalitetens

64

associationslag. Humes undersökning av detta viktiga problem, kausalitetsproblemet, har av alla de läror han framställt blivit den berömdaste-- det var bland annat från denna undersökning som Kant erhöll väckelsen till sin filosofi (huruvida Kant förbättrade den humeska teorin genom sin egen lära om kausaliteten det vill jag emellertid lemna osgt; jag anser för min del att Hume var en klarare tänkare än Kant). Humes lära om kausaliteten är emellie dock varken mer eller mindre än ett sidostycke till hans lära om substansbegreppet, den löper parallelt därmed. Att Humes substans teori inte blivit lika berömd som hans kausalitetsteori, beror delvis på Humes eget förfarande. Han utelemnade nämligen sin substanslära från sitt senare arbete Enquiry concerning the human understanding, vari han populariserade sin filosofi, ehuru han tidigare framställt den i sitt ungdomsverk Treatise of human nature. Det var genom hans Enquiry som hans filosofi huvudsakligen blev bekant för samtiden och den närmare eftervärlden, varemöt hans tidigare arbete Treatise låg glömd för långa tider. Det var obekant för Kant, som sålunda kände Humes kausalitetslära, som fanns framställd också i det senare arbetet, Enquiry, men inte substansläran, som fanns endast i Treatise. ---Lika litet som det ges en impression varav substansiden, fattad i ordets vanliga bemärkelse, vore en kopia, lika litet kan man uppspara någon impression som vore ur bilden till kausalitetsiden, uppfattad som den vanligen uppfattas. När man betraktar föreställningen A som orsak till föreställningen B så innehålles orsaksförhållandet varken i föreställningen A eller i föreställningen B eller i förhållandet dem emellan. Man kan lika litet se eller känna verkan som man kan se eller känna varat. Likasom vi aldrig ha någon erfarenhet av substansen, ha vi inte heller någon-

✓

ss. ett
 mot
 kran
 Sain
 hong
 orsak
 och
 viden

65

sin en erfarenhet om kausaliteten. Inte heller kunna vi genom demonstration eller slutledning bevisa kausaliteten, ty vi kunna inte bevisa någonting som alls inte funnits i våra impressioner. Kausaliteten grundar sig sålunda varken på intuitiv eller demonstrativ insikt. Den är följaktligen alls inte föremål för någon insikt. Huru kommer det sig då att vi ha en ide om ett kausalförhållande? Svaret på denna fråga löper som sagt alldeles parallelt med svaret på frågan huru vi ha en ide om substansen. När vi upprepade gånger se företeelsen B följa efter företeelsen A, föranledas vi att betrakta A som orsak och B som verkan. Och vanan att ständigt vänta sig samma ~~för~~ verkan av samma orsak grundlägger hos oss sedan föreställningen om eller tron på att denna förknippning av A och B är nödvändig. Kausalitetsiden är i själva verket inte en kopia av den impression vi tro den vara en kopia av. Vi tro den vara kopian av en ^{kausalt} metafysisk nödvändighet ehuru den i själva verket endast är kopian av succession i tiden en impression om succession i tiden, av ett ~~tid~~ successivt tidsförhållande. Vi ha inte den ringaste kunskap om någonting sådant som ett nödvändigt och undantagslöst kausalsammanhang mellan företeelser. Vi erfara endast ^{all de} deras ~~följande~~ på varandra i tiden. Detta misstyda vi som ett kausalsammanhang och denna misstyding ger oss kausalitetsiden. ~~Hume kommer här till samma resultat som redan tidigare anticerats av Glanvil, varom jag talade med några ord i sammanhang med Berkeley's filosofi.~~ Vanan att anticipera ^{Succession i tiden} post hoc har givit iden av ett ~~propter hoc~~ ^{orsaksförhållande} propter hoc. Men detta propter hoc, detta nödvändiga sammanhang mellan företeelser som kausalitetsförhållandet innebär, kan aldrig bevisas, endast förmodas. I --- I tillämpningen av denna lära på de empiriska vetenskaperna ligger det skeptiska elementet i Humes filo-

65

Det är en uppgift som kan lösas på ett annat sätt
Såvida man inte ser på det som en logisk följd av
skäpelsen av det som är givet

Det är en uppgift som kan lösas på ett annat sätt
ar
den
läg
empiriska
veten
slö
ligge
de
skeptiska
element
Humes
filo-
sof

Alla dessa vetenskaper vilja vinna en insikt i det nödvändiga sammanhang som antas bestå mellan erfarenhetens fakta. En sådan insigt förklarar nu Hume vara inte ~~den~~ vetenskapliga bevisföringens sak, utan ~~bero~~ endast på godtyckliga antaganden som vi vant oss att göra. Han tar empirismen på ordet. Han förbjuder oss att i erfarenheten inlägga mera än vad den verkligen innebär. Och med den hänsynslösa konsekvens som utgör Humes storhet är en var en av Humes största egenskaper, driver han ad absurdum Bacons tanke att en vetenskap om det nödvändiga sammanhanget mellan erfarenhetens fakta kan vinnas genom en empirisk iakttagelse av dessa fakta. Han avslöjar de hemliga förutsättningar med vilka det mänskliga tänkandet ständigt sammanblandar varseblivningarnas rena innehåll då det till detta innehåll fogar begreppet nödvändighet. Humes skepticism är den omedelbara konsekvensen av hans empirism. --- Huvuderresultaten av Humes kunskapsteori kunna alltså sammanfattas på följande sätt: - Det ges ett empiriskt vetande om likhet och olikhet samt om rums- och tidsförhållanden, emedant ett sådant vetande är omedelbart intuitivt givet i själva våra åskådningar eller varseblivningar. Men det finns endast en enda demonstrativ vetenskap som kan logiskt utvecklas ur detta vetande, och denna vetenskap är matematiken, som har att befatta sig med den immanenta lagbundenheten av våra föreställningars anordning i rum- och tidsförhållanden. Alla övriga vetenskaper överskrida gränserna för möjligheten av en bevisföring, då de vilja fatta som nödvändiga de fakta och förhållanden som de behandla. För en metafysik, slutligen, som antar tillvaron av en värld som ligger utom våra föreställningar, av en värld av substanser som stå i nödvändiga förhållanden till varandra ~~och~~ en metafysik som vill utforska och lära känna denna av vä-

kan vinnas genom en godtyckligt antagande som vi vant oss att göra

7/11

678

ra föreställningar oberoende substansvärld-- för metafysiken finnes ingen som helst plats i detta filosofiska system. Om empirismen vill nöja sig med det blotta konstaterandet av fakta, så erkänner Hume obetingat dess berättigande därtill. Han fränkänner den endast rättigheten att från det faktiska område gå över till nödvändighetsbegreppet, att betrakta det faktiskt existerande såsom någonting nödvändigt.

Då han tillåter matematiken att göra ett sådant språng till det nödvändiga, beror det därpå att han anser matematikens satser vara analytiska satser ^{vilka} vunna genom demonstration men ytterst grundade på intuitiv, omedelbar erfarenhet. ^{vars} Humes samtida betecknade honom rätt och slätt som skeptiker, och filosofins historia har adopterat samma benämning på honom. Men denna beteckning är inte i allo korrekt. Den grundar sig ~~delvis~~ därpå att Hume förnekar möjligheten av en metafysik och därför även fränkände oss all insikt i rörande upplysningstidvarvets älsklingsideer, om Gud, om viljans frihet, och om själens oödlighet. I detta hänseende är han utan tvivel skeptiker. Men han är ingalunda skeptiker i avseende å matematikens satser, som han uppfattar helt och hållet i överensstämmelse med den rationalistiska skolan. ~~matematiken~~, som han uppfattade ^{matematiken} som en på rent logiskt vis opererande förståndsvetenskap, ~~och~~ vars satser han alltså tillerkände absolut visshet och nödvändighet. Han är inte heller skeptiker i avseende å erfarenhetsvetandet som våra sinnen lemnar oss och som han t.o.m. anser för så riktigt och otvivelaktigt att man kan kalla honom sensualist. Han är skeptiker i avseende å de empiriska vetenskaperna endast för så vitt som dessa vetenskaper tro sig kunna bevisa någonting rörande företeelsernas nödvändiga ^{samband, men för de strikt skeptiska} ~~samband~~ kausalsamband, men inte för så vitt de nöja sig med att konstatera fakta. Man kunde därför

68

måhända lämpligast beteckna hans lära som empirisk skepticism. Men
 också den skepticism som hos honom gör sig gällande rörande de empiri-
 ska vetenskapernas nödvändighetslära är inte så fullkomligt avvisande
 att han skulle förklara deras härpå grundade arbete för alldeles onyt-
 tigt. Hume anser visserligen att alla kausalförhållanden falla utom
 erfarenhetens område och omöjligt kunna bevisas. Men man kan ändå
 tro på ett sådant nödvändigt kausalsammanhang, och vi behöva också
 endast denna tro för att komma till rätta i det dagliga livet. Kausa-
 liteten grundar sig som vi sett endast på vår vana att ^{finna} vissa
 företeelser följa på varandra i tiden. Men ju oftare en sådan succes-
 sion inträffar desto sannolikare är det att denna samma succession
 av företeelser skall återkomma i framtiden. Om nu de empiriska veten-
 skaperna nöja sig med att fastställa denna sannolikhet, och, där
 det är möjligt matematiskt bestämma dess sannolikhetsgrad, så kunna
~~de i själva verket undvara det bev~~ ^{de} ~~obevisade kausalitetsbegreppet~~
 och dock uppfylla sin uppgift att konstatera ~~det relativa~~ den rela-
tiva beständigheten av företeelsernas succession. Det som vi kalla
 naturlag är någonting berättigat om det inte gör anspråk att vara nå-
 gonting annat än ett ~~art~~ ^{begrepp} för iakttagna fakta eller faktiska
 förhållanden, vilkas återupprepning är högst sannolik. Däremot över-
 skrider denna naturlag sin befogenhet om den gör anspråk på att vara
 en bindande auktoritet. I detta sammanhang gestaltar sig Humes lära
 sålunda till en empirisk probabilism, och han gör här användning av
 den utbildning som de stora franska matematikernas hade givit av san-
 nolikhetsberäkningens teori. Endast till metafysiken och till alla
 på översinnliga ting riktade strävanden förblir han en oblidkelig mot-
 ståndare. Han slutar ^{hans} ~~sin~~ teori med ropet: "I ^{världen} ~~eländ~~ med allt som ~~icke~~

99
an
och
innebär antingen matematiska undersökningar eller iakttagelser av den faktiska verkligheten." Icke mindre upplösande förhåller sig Hume till den religionsfilosofiska rörelse som på hans tid beherrskade de mera upplysta sinnena. Också kastar han överbord den säkerhet varmed upplysningsfilosofin trodde sig kunna (apodiktiskt, ^{här}) genom det rena tänkandet, bevisa s.k. förnufts-sanningar. Han sönderbryter deismens älsklingstankar. Sedan Lockes dagar hade den engelska religionsfilosofin trott sig kunna förena förnuftsvetandet med religionens grund-sanningar. Hume däremot söker visa att denna förhoppning är en ren illusion. Då det inte finns någon metafysik, då det inte ens är möjligt att komma till en insikt om ett nödvändigt sammanhang mellan erfarenhetens fakta, så kan det naturligtvis icke heller finnas något vetenskapligt vetande om gudomen eller gudomens förhållande till den i erfarenheten givna världen. Alla bevis för Guds existens söka antingen ådagalägga nödvändigheten av hans substantiella existens eller också sluta till Guds tillvaro ^{därav att} emedan de ändliga tingen måste ha en första orsak, eller emedan ^{därav att} deras ändamålsenlighet måste ha en grund. De operera alltså -- dessa föregivna bevis för Guds existens just med de begrepp-- substantialitet och kausalitet-- vilka ^{behållna} i hållbarhet Hume anser sig ha ådagalagt. Den på kausalitetsförhållandet grundade slutledningen, det s.k. kosmologiska beviset, som använts bl.a. av Locke och spelat en betydande roll även inom den senare upplysningsfilosofin, det kosmologiska beviset, säger jag, förefaller Hume att vara så mycket mindre tillfredsställande som det sluter från ändliga ting till en oändlig orsak, och sålunda opererar med begrepp som äro alldeles inkommensurabla. Vad beträffar den verksamhet genom vilken försynen

(äter)

(Handwritten signature) och

antas ingripa i världens gång, så skulle denna bestå i ett kausalförhållande, som aldrig låte sig bevisas. Hume försöker också pröva sannolikheten ^{av} ett sådant ingripande ^{med bevisning} i överensstämmelse med sin sannolikhetsmetod, men finner att denna sannolikhetsberäkning i detta fall inte räcker till ^{för} att grunda något system uppå, ^{niåne hypotes som} vilket hade ^{en} samma värde som de empiriska vetenskapernas sannolikhetsslutsatser. Så kommer då Hume till det resultatet att det som man kallar religiös sanning aldrig kan vara föremål för något vetande, utan endast för tro. Den överensstämmelse som fritänkarna trott sig finna mellan religion och förnuft, mellan tro och vetande, den upphäves åter av Hume, som förklarar att en religion aldrig ännu framgått ur vetenskaplig insikt. Varje artificiell religion, sådan som den rationalistiska deismen eller den s.k. naturliga religionen, förklaras av honom för en omöjlighet. En religion kan aldrig åstadkommas genom förnuftet utan endast genom tro. Därmed återupplivar Hume Bacons ståndpunkt, som också den hade sökt bryta sönder bryggan mellan religion och vetande. Den engelska religionsfilosofin löper sålunda tillbaka till sin utgångspunkt efter att ha genomlupit fritänkeriets ^{grund} sfer. Med Hume återupplöser sig åter ^{dit} den försoningsfulla förbindelse som i England ^{fördrag} ^{ingifts} ~~ett~~ rum mellan vetande och förnuftsreligion och som beherrsakat upplysningstidevarvets religionsfilosofi. fritänkare. Hume står i denna punkt som ~~bunds~~ ^{eller Kant som Humes} Kants bundsförvant, och de dialoger vari han behandlar förhållandet mellan vetande och religion ^{sta side vid side} ~~bilda ett varaktigt monument vid sidan av~~ Kants kritik av teologin i ~~hans~~ Kritik der reinen Vernunft. Men i frågan om religionen var Hume icke endast den store kritikern. ^{utan han} Hans förnämsta ^{och} förtjänst ~~förtjänst~~ härvidlag består däri att han införde ett nytt betraktelsesätt för de positiva religionerna, varom upplysningen i det

71

tidigare

stolta medvetandet om sin överlägsenhet icke haft en aning. Religionen kan väl icke skänka oss något vetande, men religionen eger emellertid bestånd som ett faktum, religionen med alla de anspråk hon hyser. Religionen själv finnes, även om allt det hon lärer vore falskt. Det är den genomgående tendensen i Humes kunskapslära att han överallt där han finner villfarelser och falska oberättigade anspråk, söker förklara h u r u dessa villfarelser och oberättigade pretensioner uppkommit. Likaså söker han nu förklara religionens uppkomst. Och liksom han inom kunskapslärans område fann förklaringen på människoandens teoretiska villfarelser med tillhjälp av sin associationspsykologi, på samma sätt försöker han även förklara den religiösa tron ur människans psykiska konstitution. Hans religionsfilosofi blir sålunda en religionspsykologi, en religionsvetenskap som utgår från psykologiska fakta. Humes strävanden gå ut på att visa att alla religioner varit en ^{naturlig} ~~nödvändig~~ produkt av den psykiska mekanismen. Härvid höjer han sig vida över den pedantiska ensidighet och förståndsmässighet varmed upplysningens tänkare förklarat att alla de positiva religionernas avvikelser från den natur- och förnuftsreligion de själva uppställt som den normala religionen, endast skulle vore att betrakta som uppfinningar av sluge herrskare eller bedrägliga prester. Gentemot denna trångbröstad, opsykologiska uppfattning uppställer han ^{Hume} den satsen att en religion aldrig göres av den ena eller andra personen för det ena eller andra ändamålet, utan blir vad den blir till följd av människans människoandens naturliga utveckling. I denna sats återfinna vi den store historikern. Den psykologiska synpunkten vid bedömandet av religionen är hos Hume identisk med den historiska. Om religionen är en ~~nödvändig~~ naturlig produkt av den mänskliga anden, så äro alla de

72

enskilda religionerna i sin olikhet och sina vexlingar de naturliga produkterna av den mänskliga andens utvecklingshistoria. Just däri består Humes betydelse för religionsfilosofins historia att han gentemot fritänkarnas abstrakta kritik av de positiva religionerna ^{stöder sig} ställt sig på en psykologisk-historisk ståndpunkt och i stället för att bedöma dem sökte förklara huru de blivit sådana de blivit. Hans religionsfilosofi är i främsta rummet religionsvetenskap.-- I sin förklaring av religionens uppkomst framhåller Hume att det icke är förnuftets krav som leder människorna till tron på gudomliga väsen, utan tron framkallas av känslor som uppstå under livets gång--känslor av fruktan och hopp, spänning och ovisshet och ängslan och ångest som alltid väckas av det som är gåtfullt och mystiskt. Det som för filosoferna alltid varit den svåraste stöttestenen på vägen för en religiös uppfattning av världen, nämligen ^{filosofin} oordningarna i världen och olyckorna i livet, detta har för den stora hopen just varit ^{källan till} ~~motivet~~ för deras tro. Denna skenbara godtycklighet har givit anledning till tron på flere gudar, polyteism. Vi ha vidare en böjelse för att ^{tro oss} återfinna ^{vår} oss själva också hos andra ~~vare~~ väsenden, och denna böjelse är det som har utrustat de gudomliga väsendena med mänskliga egenskaper: människan skapade sina gudar efter sitt eget beläte. Och den dyrkan som egnats mäktiga personer efter deras död ha ytterligare bidragit att stadfästa ~~fästa~~ antropomorfismen inom religionen. Polyteismen är sålunda enligt Hume den ursprungliga religionen: inte monoteismen, som Bibeln lärar. Ur polyteismen har monoteismen som folkreligion framgått endast småningom, och visserligen icke genom några förnuftsslut ^{utan} utan på lika ^{och naturliga} oförnuftiga grunder som de på vilka polyteismen stöder sig. Den högsta

73

guden, gudarnas konung, folkets skyddsgud, förvandlas genom sina tillbedjares fruktan och s m i c k e r till en enda oändlig världsherskare. Han är oändlig och allsmäktig och allgod och allvis allvetande-- han har varje förträfflig egenskap i ^{höjsta grad} superlativus, därför att hans tillbedjare velat lovsjunga och smickra honom för att vinna hans bevägenhet. ^{Dock} Men denna föreställning om en enda allsmäktig gud kan inte hålla sig hos den okunniga mängden utan att återigen uppmängas med polyteistiska element. Mellan den högsta guden och människorna inskjutas halvgudar eller ~~helgon~~ eller gudamänniskor som äro mera förvanta med de tillbedjande människorna själva och därför förträffligt lämpa sig t för att tjenstgöra som medlare. Sålunda vexla monoteism och polyteism. Monoteismen är ^{mellan dem} ~~den~~ senare religionen, och i vissa hänseenden anser Hume monoteismen ^{även} också vara den sämre av de två religionsformerna. Den skiljer sig till sin nackdel från polyteismen därigenom att den är mycket ofördragsammare, ^{och den ställer sina anhängares tro på ett hårdare prov än monoteismen} och den ställer sina anhängares tro på ett hårdare prov än monoteismen ^{och} till följd av sina obegripliga dogmer och den stora vikt den fäster vid renlärighet. Hume liksom andra av tidevarvets tänkare-- Voltaire, Lessing, Kant-- bedömer religionens värde främst med hänsyn till dess moraliska halt och anser att religionen är onödig för den verkligt sedliga människan. Han var personligen en man utan alla religiösa behov. Här och där i sina skrifter talar han visserligen om ^{ett} ~~ett~~ slags skeptisk eller probabilitistisk deism. Ingen människa, säger han, tvivlar på att denna värld leder sitt ursprung från en vis skapare. Men denna åsikt gäller icke för honom såsom någon vetenskaplig sanning, och grundar sig icke ens på något egentligt känslöbehov. Den är endast en sak för tron. Hume har aldrig direkt förnekast

gud,
 at
 ss.
 g. d.
 län
 en
 gud
 5

74
Guds existens, och inte heller uppenbarelsen. Han behandlade dessa frågor ungefär som Bolingbroke. "Man skall inte säga sanningen åt ~~ett~~ barn barn och narrar," skriver han en gång. Själv avstod han också med tiden alltmera från att säga sanningen, fritt och oförbehållsamt. Då han fann att hans skrifter rönt ett så kyligt mottagande till följd av ~~dess~~ deras religiösa skepticism blev han förbehållsammare. Han hade som jag tidigare framhållit, inte någon böjelse för att spela rollen av en martyr utan föredrog att ackomodera sig. Han hade i sina tidigare publikationer genomgående talat om människornas superstition, vidskepelse, men fann det längre fram vara lämpligare att i stället för ordet vidskepelse använda ^{det anstötliga} ordet religion. Och genom att i detta lik som i ~~många~~ vissa andra hänseenden till en viss grad avpassa sig efter förhållandena ^v fann han också den popularitet som han så livligt eftersträvade. --- Den humeska filosofin präglas sålunda av en alltigenom psykologisk karaktär både i avseende å ~~vi~~ kunskapsläran och i avseende å uppfattningen av religionen. Detsamma karaktärsdraget tillkommer hans moralfilosofi. Också inom etiken vill han icke uppställa några abstrakta lagar utan ~~söka~~ ^{det konventionella} söker förklara och förstå företeelserna sådana de gestalta sig på grund av människans psykiska natur. Hans etik var icke normativ utan psykologisk. Han ville icke fastslå normer för det mänskliga handlandet ^{utan} men sökte förklara uppkomsten av de normer som faktiskt förefunnos i människornas moraliska medvetande. All ~~moralis~~ moralfilosofi, säger han, beror på en grundlig undersökning av mänskliga affekter, lidelser och viljeakter. ~~Detta~~ Dessa utgöra den andra provinsen varav det mänskliga medvetandet består. Den första provinsen, ^{som vi sett} som vi redan behandlat, består av impressioner och ideer. Och även då vi behandla frågan om sinnesrörelserna ~~och~~ lidel-

75
serna och viljans verksamhet, måste vi, liksom då det var fråga om
impressioner och ideer, uppsöka de enkla elementen och ur dessa förkla-
ra de ~~me a mera~~ mera sammansatta företeelserna. Hume ville liksom
Spinoza ge en sinnesrörelsernas och lidelsernas naturalhistoria. Inom
människans föreställningsverksamhet utgöra, som vi sett, impressioner-
na grundelementen, av vilka alla andra föreställningar bildas. På samma
sätt utgöra inom känslan och viljelivet känslorna av lust och olust
de grundelement ur vilka Hume med fin iakttagelseförmåga utvecklar hela
raden av affekter och lidelser. De yttersta drivfjädrarna till allt
handlande, säger han, äro lust och olust. Av dessa urelement uppkomma
omedelbart lidelser sådana som begär efter något eller avsky för nå-
got, fröjd och sorg, fruktan och hopp. Och ur dessa lidelser uppstå så
sedan de indirekta lidelserna, kärlek och hat och stolthet och
ödmjukhet, o.s.v. Viljelivet har sålunda sin rot i känslan av lust
och olust och icke direkt i föreställningarna. Hume framhåller med
skärpa, att vårt viljande icke upp vuxit på förnuftets mark, Om före-
ställningarna i och för sig vore tillräckliga att de avgörande så
vore det ju tillräckligt att för att framkalla en viljeakt vara
tillräckligt att ha en föreställning eller att hos andra väcka en
föreställning. Men erfarenheten lär oss att detta icke är fallet. Det
är nödvändigt att till föreställningen skall anknyta sig en känsla av
lust eller olust för att en viljeakt skall uppkomma. Denna psykologiska
undersökning av känslans förhållande till förnuften får en betydelse
för Humes etik därigenom att den innehåller svaret på frågan om mora-
len grundar sig på förnuft eller känsla. Förnuftet konstatetar endast
fakta. Men ett moraliskt omdöme uppstår blott när en känsla väckes
vid föreställningen om en handling. Endast så vitt som vår känsla

76

sättes i rörelse kalla vi någonting gott eller ont. De moraliska kvaliteterna gott och ont ha därför sin giltighet endast från kännande varelsers synpunkt, liksom sinnesförnimmelserna ha sin giltighet endast från förnimmande varelsers synpunkt. Moralen är alltså lika litet någonting objektivt som sinnesförnimmelserna motsvara några objektiva förhållanden. Liksom esse är lika med percipi, att ~~göra~~ ^{våra} är att förnimmas, på samma sätt är också gott och ont detsamma som vår moraliska känsla. Detta sakförhållande berövar icke de moraliska kvaliteterna deras värde och betydelse: i praktiken använda vi de moraliska värderingarna med lika stor trygghet som vi betjena oss av våra förnimmelser.

§ Ingendera av dem uttrycker några objektiva förhållanden, men vi t i l l s k r i v a dem objektivitet, och ^{praktiskt taget i kropp} vi kunna inte undlåta att göra det.

--- Den frågan uppställer sig då närmast till besvarande: vad är det för en känsla som vi kalla moralisk känsla? Vad är det för en känsla som ligger till grund grund för moralen? Det är en känsla av gillande, en känsla av angenämt ointresserat gillande. Men vilka handlingar eller egenskaper är det då som väcker denna känsla av gillande? Vilka handlingar eller egenskaper äro moraliska? Hume framhåller att i alla egenskaper eller handlingar som äro föremål ~~en~~ ^{en} för moraliskt gillande finna ett gemensamt drag, nämligen det att de medelbart eller omedelbart äro till nytta för den handlande själv eller andra. Hume skiljer visserligen mellan sådana egenskaper som äro angenäma och sådana som äro nyttiga-- angenäma för en själv äro t.ex. ett glättigt lynne, självförtroende, mod, värdighet, och angenäma för andra äro anspråkslöshet, hövlighet, kvickhet; nyttiga för en själv äro viljekraft, flit, sparsamhet, kroppsstyrka, förstånd och andra goda själsegenskaper; och nytti-

77

ga för andra äro välvilja och rättvisa. Men skillnaden mellan det angenäma och nyttiga är icke så lätt att upprätthålla. Och slutsumman är att lustkänsla och nytta äro för Hume måttstocken på förtjenst. Men om också förtjenst inneligger egenskaper som väcka lust för en själv eller äro nyttiga för en själv, vinna dessa egenskaper en sedlig betydelse ^h först därigenom att vi gilla dem hos andra människor, även om de på intet sätt komma oss själv till godo, ja t.o.m. om de skada våra egna intressen. Vi erfara en känsla av gillande även då handlingen som vi gilla på intet sätt hänför sig till oss själva, ²⁰ ^{t.o.m.} och vi kunna beundra sådana egenskaper hos våra fiender som lända oss till skada. Detta bevisar att vår känsla av gillande måste ha en annan rot än egoismen, och att varje försök att göra egoismen till till moralens yttersta princip måste stranda mot ovedersägliga fakta. Om man induktivt undersöker de moraliska företeelsernas gebit, så stöter man på den betydelsefulla känsla som kallas sympati ^{Denna känsla} och som tvingar människan att gilla icke endast det som befordrar hennes eget väl, utan även det som synes egnat att befrämja andras väl. Detta faktum, säger Hume, är en av den mänskliga naturens egendomligheter. Det är icke någon abstrakt princip utan det är ett konkret faktum. Sympatin är moralens egentliga grundval. Den moraliska verksamheten inom vårt medvetande består alltså i ett bedömande av andra människors egenskaper och handlingar ur sympatins synpunkt. Sympatin gör att vi känna glädje över sådant som bidrager till andras lycka, sorg över det som bidrager till deras skada. Denna glädje och sorg är liktydig med moraliskt gillande och ogillande för så vitt som den hänför sig till handlingar och egenskaper. Och ur vanan att bedöma

andras handlingar med ledning av sympatin samt att se våra egna handlingar bedömda av dem, utvecklar sig en ~~vana~~^{o vana} annan vana, nämligen den att vi betrakta våra egna handlingar ur synpunkten av deras inflytande på andras välfärd. Denna vana kallas samvete. Då vi bland våra egna handlingar ogilla sådana som äro egnade att hämma eller störa andras väl, så sker detta endast därför att vi genom sympatikänslorna lärt oss att anse andras väl som ett föremål för strävanden dem vi gilla. Samvetet som undervisar oss om det moraliska värdet av våra egna handlingar, är således icke någonting som ~~funnits~~ ursprungligen förekommit hos individen, utan är fastmer en produkt av ~~de~~ de sympatiska känslorna som ha sin förutsättning i ett socialt liv. Härigenom flyttas ~~de~~ ståndpunkten för det moraliska bedömandet från individen till samhället, / Humes etiska undersökningar koncentrera sig följaktligen kring de samhällseliga dygderna. Såsom inbegreppet av alla samhällseliga dygder betraktar han rättvisan, som består däri att vi anse som riktiga alla ^a sådana handlingar som befördra samhällets, det helas väl. Det är alltså icke individens väl som utgör hans främsta moralprincip utan samhällets väl. Rätt och gott är i stort sett det som medför nytta åt samhället. Det är ju ganska märkligt att en så radikal förkämpe ~~för~~^{med dess} för nominalismen som Hume på det skarpaste uppträder emot upplysningens individualistiska moralprincip, och i stället söker principen för sin etik i samhällsbegreppet, som teoretiskt taget endast är en abstraktion. Men man kan förstå detta drag hos Hume, då man tar i betraktande hans historiskt anlagda sinne och hans djupa historiska studier. För honom var människan ett sedligt väsen endast för så vitt som hon var en medlem av samhället. -- Vårt

79
moraliska gillande och ogillande härrör alltså ur våra sympatiska känslor, som göra samhällets väl till ett föremål för våra önsningar. ~~Men~~ Det är ~~sedan~~ förnuftet som lär oss att inse vilka handlingar ^{är} nyttiga för samhället men roten till moraöen ligger icke i förnuftet utan i känslan av sympati. Vad som är nyttigt för samhället beror naturligtvis på de samhälleliga förhållandenas natur. Det ges alltså ingen abstrakt och under alla omständigheter giltig rätt. P r i n c i p e n för moralen är överallt densamma men resultaten vexla. Rhen ^{säger} löper mot norr och Rhone mot söder; men om de också löpa i motsatta riktningar, så göra de det på grund av samma naturlag, tyngdkraften tyngdlagen. Moralbegreppen vexla också hos olika folk men ehuru de ~~kommit~~ den moraliska uppfattningen så ~~lunda~~ kommit till olika resultat i olika fall, under olika sociala förhållanden, så utgår den dock i varje fall från samma princip. ~~Samma lag gäller överallt inom moralens så väl som inom naturens rike~~ Det som människorna ansett och kallat gott eller ont det är, i stort det, det som de ansett vara nyttigt eller skadligt för det allmänna, för samhället. ~~Det finns alltså in-~~
~~te heller någon naturrett, lika så litet som det finns en gång~~
~~för alla giltiga moralbud,~~ --I sin behandling av rättvisan, kommer Hume också till frågan om statens uppkomst. Han polemiserar härvid mot Hobbes och andras teori att staten uppkommit genom ett fördrag, och mot ~~för~~ ^{är} ~~äsikten~~ att statens uppkomst skulle vara identisk med samhällets uppkomst. Samhället är äldre än staten. I samhällets olika förhållanden uppkomma småningom allmänna normer för handlandet, som ~~småningom~~ stadga sig till seder och lagar. Människorna äro till sin natur samhälleliga varelser, och ha alltid va-

79
86

rit det. Det har aldrig funnit något samhällslöst utillstånd, som Hobbes velat göra troligt; åtminstone familjen har funnits i alla tider. Staten har utbildat sig ur samhället. Staten är en skarp-pare organiserad förening av människor än samhället. Genom statens lagar och styrelse skärpas visserligen plikterna mot medmänniskorna, främst den stora plikten att iakttaga ingångna fördrag, men dessa plikter ha icke skapats genom statens uppkomst utan funnos redan inom samhället. Staten har bildat sig ur samhället genom förhållandenas makt, icke genom ett fördrag, såsom så många ha påstått. Hume, ~~den store kritikern~~, historikern, kunde inte förlika sig vid den ~~†~~ på hans tid så allmänna satsen att staten uppkommit genom fördrag. Liksom han gentemot deismen påstått att religionerna icke göras utan uppkomma på grund av den mänskliga naturen, på samma sätt framhåller han att staterna ha sin rot i historien och att rätten uppkommer ur uppväxer ur samhället. -- Vad Humes moralfilosofi beträffar innehåller den utan tvivel många träffande punkter. För det första ~~hans~~ ^{ansökan} strävan att göra etiken till en psykologisk, i stället för en normativ, diciplin är värt det största erkännande; men denna ~~tende~~ ^{allre} strävan att förklara moralbegrepp och icke att uppställa regler för handlandet hade förefunnits även hos andra, tidigare filosofer hörande till upplysningsfilosofer i England eller Skottland. Likaså träffar han, enligt min övertygelse, det rätta då han grundar moralomdömen ytterst på känslan och icke på förnuftet, och han grundar det på ~~en känsla som icke är och även däri~~ Detta hade ju också gjorts av tidigare filosofer. Hutcheson hade ju lärt att våra moralbegrepp härröra därur att vissa handlingar hos oss väcka o-

81

medelbart välbehag och andra omedelbart obehag. Enligt Hutcheson förnimma vi lust vid åskådandet av en dygdig och olust vid åskådandet av en lastfull handling. Men detta beror enligt Hut. därpå att vi ega ett specifikt moraliskt sinne, moral sense, som är sui generis, som inte kan förklaras med tillhjälp av några andra förmögenheter. Huru detta moraliska sinne skall fattas där- om har Hutcheson inte givits givit oss tillräckligt tydligt besked, men att det är en benägenhet att erfåra lust eller olust vid vissa åskådandet av vissa handlingar, att alltså det moraliska sinnet funktionerar i känslöyttringar, det är tydligt. För Hume faller detta ~~mo specifika~~ Hume I Humes morallära finnes icke mera något sådant ^{moraliskt sinne} moral sense, de känslor de moraliska känslorna hänförs inte av honom till någon särskild själsförmögenhet, de äro icke oreducerbara. Och detta innebär ^{en} ett stort framsteg. De antagas av Hume Det moraliska gillandet antas av Hume grunda sig sig på sympatin; och även ^{detta äro två stora delar} däriligger till en viss grad en riktig tanke. De moraliska känslorna ha utan tvivel i sammanhånga utan tvivel i mycket väsentlig grad med sympatin, detta har jag i detalj sökt visa i mitt arbete om moralbegreppen. Än vidare har Hume med all rätt framhållit att moralen uppvuxit i samhällslivet, och att människornas ^{andra} moraliska omdömen om andra personer äro av en mera primär beskaffenhet än hennes moraliska omdömen om sig själv, d.v.s. samvetet. Samvetet är för honom ~~en~~ som jag sade en produkt av de sympatiska känslorna som ha sin förutsättning i ett socialt liv. Att det rätta är väsentligen det som befrämjar samhällets väl-- det var en sats som uttalats redan av Hutcheson, som antog att vårt moraliska sinne taek vare en allgod skapare är så kon-

89

struerat att vi gilla sådana böjelser och handlingar som befrämja den allmänna välfärden och ogilla sådana som strida däremot. Hume antog Hutchesons kriterium på moralen, utan ehuru han förkastade hans förklaring på de moraliska omdömenas uppkomst. Men i avseende å sin psykologiska utilitarism befinner sig Hume icke mera på den säkra och psykologiska analysens grund. Han tillisk tillmäter människornas beräkning större betydelse än den verkligen egt. Jag ~~erinnrar mig hur livligt den tysta opposition varmed jag i tiden~~ *man måste opponera sig mot* läste Humes förklaringar över dygdebegreppet många dygdebegrepps uppkomst; ~~hur som han fann samhällsnyttan, den erkän överallt,~~ *finns* även där det ~~var~~ *är* fråga om moraliska värderingar som gr uppenbart grunda sig på rena känslor ~~gru~~ känslouttringar utan varje tanke på det för samhället nyttigaste, såsom fallet är t.ex. i flere fall ~~so punkter~~ *med flere* punkter som höra till könsmoralens område. Men den grundväsentligaste anmärkningen som kan göras mot Humes moralfilosofi är den att ~~han~~ *den* hans bristfälliga analys av de moraliska känslornas natur. De ~~äro~~ *äro* icke blott och bart lust och olust, utan de äro emotioner med starka driftelement. De äro vedergälningskänslor, av välvilja eller ovilja, och det är denna egenskap som förklarar gåtor dem Hume ~~från~~ *från* sin synpunkt icke kunde lösa. I sin Theory of moral sentiments anmärker Adam Smith mot Hume att det gillande som dygden väcker hos oss omöjligan kan vara en känsla av samma slag som det gillande vi ~~erfara~~ *erfara* som vi skänka en bekväm och ett bekvämt och välbyggt hus, och att när vi lovprisa en människas moral vi måste göra det på väsentligen andra grunder än när vi yttra vår förtjusning över en bekväm möbel. Nyttan är ~~icke i och för sig~~ Det moraliska gillandet eller ogillandet väckes

